

Dragan Manojlović¹

Dejana Đorđić²

Vojislav Jović³

UDC 343.62-055.2(497.11)

Pregledni rad

Priljubljen: 19. 01. 2023.

Prihvaćen: 18. 01. 2024.

PRAVNI ASPEKTI TAJNOG PRAĆENJA I SNIMANJA I PROCESNA OVLAŠĆENJA ZA NJEGOVU PRIMENU (komparativno istraživanje)

APSTRAKT: U radu se istražuju pravnoteorijsko određenje tajnog praćenja i snimanja i zakonska ovlašćenja nadležnih organa za njegovu primenu u Republici Srbiji i određenim evropskim državama. Primenom metode analize sadržaja postojeće naučne građe, istorijske i komparativne metode, kao i naučnom deskripcijom, sintezom i korelacijom ovog procesnog instituta u postojećim zakonodavnim i teorijskim rešenjima dati su odgovori na osnovu nalaza iz istraživanja kojima se potvrđuje da je u Zakoniku o krivičnom postupku Republike Srbije određeno da osim policije ovu posebnu dokaznu radnju mogu da primenjuju i službe bezbednosti civilne i vojne, što je suprotno rešenjima iz uporednih procesnih zakonika zemalja u istraživanom uzorku.

KLJUČNE REČI: *tajno praćenje i snimanje, uporedno krivično procesno zakonodavstvo, kriminalistička teorija, pravna teorija.*

---

¹ Redovni profesor, Pravni fakultet – MTU, Beograd (sradovi2020@gmail.com) (orcid.org/0000-0002-6120-0220)

² Docent, Pravni fakultet – MTU, Beograd (dejanadjordjic@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0001-9080-1247>)

³ Redovni profesor, Pravni fakultet – MTU, Beograd (vjovicbg@gmail.com). (orcid.org/0000-0002-4049-5103)

1. Uvodno razmatranje

U radu se istražuje tajno praćenje i snimanje (eng. *Secret surveillance and recording; Covert monitoring and recording*, a najčešće se označava terminom *Secret Observation* ili u opštoj upotrebi opservacija) u krivičnim i kriminalističkim istragama kod kojih se od strane službenika organa otkrivanja i krivičnog gonjenja (Novosel, 2001, str. 41) koriste čula i operativna tehnika u procesu koji je imanentan prikriivenim i pokrivenim operacijama (Jović, 2011). Sprovedenim istraživanjem ukazuje se zašto je tajno praćenje i snimanje važno za otkrivanje krivičnih dela i njihovih učinilaca i obezbeđenje dokaza za vođenje krivičnog postupka (Jović, 2011), s jedne strane, a sa druge strane se uporednim istraživanjem želi spoznati koji nadležni organ je ovlašćen da sprovodi ovu procesnu radnju, odnosno kakva su zakonska rešenja propisana u nacionalnom i uporednim krivičnim procesnim zakonima pojedinih evropskih država.

Da bi teorijski i empirijski dizajn u radu pomogao autorima da izlože nova saznanja u okvirima koncepta postavljene hipoteze, teorijsko i empirijsko istraživanje je zasnovano na dva izvora – postojećim teorijskim iskazima u literaturi i praktičnoj propisanosti tajnog praćenja i snimanja u zakonskoj regulativi.

Cilj istraživanja je analiza i ispitivanje postojeće naučne pravne i kriminalističke literature o tajnom praćenju i snimanju, otkrivanje novih saznanja i činjenica nepoznatih našoj teoriji i njihovo pravilno tumačenje u svetlu novootkrivenih činjenica i praktičnih primena takvih naučnih nalaza i utvrđivanje, prema zakonima o krivičnom postupku jednog broja zemalja iz istraživanog uzorka, ko je ovlašćen da sprovodi tajno praćenje i snimanje u krivičnom postupku.

Istraživačka pitanja koja su istraživači analizirali u ovom radu su: kako se tajno praćenje i snimanje, kao krivična procesna i kriminalistička radnja određuje u pravnoj i kriminalističkoj literaturi? koji je smisao tajnog praćenja i snimanja u istraživanju kriminalnih događaja, prema kriminalističkoj i pravnoj teoriji? ko je, prema uporednim odredbama iz krivičnih procesnih zakonika Republike Slovenije, Republike Hrvatske, Republike Severne Makedonije, Republike Estonije i Republike Srbije, ovlašćen da ovu posebnu dokaznu radnju sprovodi?

2. Teorijsko istraživanje

Kako rezultati istraživanja pokazuju, tajno praćenje i snimanje se najčešće sprovodi u okviru krivičnih i krivičnih procesnih istraga. Stoga bismo za potrebe istraživanja najpre odredili šta je krivična procesna istraga na osnovu analize postojećih saznanja u literaturi?

Jednu od najkonciznijih i najrazumljivijih definicija krivične procesne istrage dali su Bennet i Hes (2004) kada su naveli da je „krivičnoprocesna istraga (zločina) krivičnog dela proces otkrivanja, prikupljanja, pripremanja i identifikovanja činjenica, kako bi se utvrdilo šta se dogodilo, i ko bi mogao biti odgovoran?“ (str. 4).

Jedan broj autora, kao što su Osterburg i Ward (2013), veruje da se: „krivičnoprocesna i kriminalistička istraga odnosi na proces prikupljanja informacija (ili dokaza) o kriminalnom događaju kako bi se: (1) utvrdilo da li je krivično delo počinjeno; (2) identifikovao počini(lac)/(oci); (3) uhapsi(o)li počini(lac)/(oci); i (4) obezbedili dokazi koji će u daljem krivičnom postupku podržati optužbu (optužnicu) na sudu (pred sudom)“ (str. 13–14). Ovde je naročito značajno izneti da većina autora jednoglasno ukazuje, kao što to čini i Black (1970), da je pogrešno smatrati ako su ispunjena tri uslova (1, 2, i 3) koje su naveli Osterburg i Ward (2013, str. 13–14) da je zločin (krivično delo) rešen(o) (str. 738), kako to policija u Srbiji iznosi pre presude: one presude protiv koje više nema ni redovnog ni vanrednog pravnog leka, koja je pravnosnažna i izvršna. Osterburg i Ward (2013) dalje primećuju „da funkcija krivične istrage generalno uključuje dve komponente: prva je direktna istraga kriminalnih aktivnosti, a druga je administrativno upravljanje istražnom jedinicom“ (str. 14).

Dosadašnji naučni nalazi u pravno-kriminalističkoj teoriji u svetu (Šikman, 2013) „uče nas da proces kriminalističke i krivičnoprocesne istrage“ (str. 184), prema Zahnow (2017), „ima za cilj da prikupi dokaze zakonito“ (str. 141) etično, pravedno, u skladu sa pravima žrtava, optuženih i društva (Telep, 2017, str. 9). To uključuje ovlašćenje, kako navodi Dahl (1952), „organa otkrivanja i krivičnog gonjenja da primenom propisanih procesnih instituta i drugih pravnih i kriminalističkih sredstava“ (str. 112) rade na prikupljanju saznanja, podataka, informa-

cija (Manojlović, 2005, str. 115) i dokaza iz okruženja, kako smatraju Haberman i Ratcliffe (2012), iz „samog epicentra kriminalnih aktivnosti“ (str. 158) nakon izvršenja krivičnog dela i radi sprečavanja izvršenja krivičnog dela (Čačković, 2010, str. 84), privođenja osumnjičenih, oduzimanja predmeta kojima je krivično delo pripremano ili izvršeno, predmeta proisteklih nakon izvršenja krivičnog dela (Škulić i Stojanović, 2017, str. 396), predmeta na kojima se nalaze tragovi koji ukazuju na izvršenje krivičnog dela ili počinioca i obezbeđenja dokaza relevantnih za pokretanje i vođenje krivičnog postupka (Klarman, 2000, str. 64).

Nadalje, jedan broj autora u pravnoj i kriminalističkoj teoriji tajno praćenje i snimanje kao krivičnu procesnu – istražnu radnju određuje, prema Giulbertu (2004), kao „vrh obrnute piramide koja se širi da bi obuhvatila istraživanje o krivičnom delu; prepoznavanje učesnika u kriminalnom događaju; omogućila kriminalističku analitičku analizu, omogućila otkrivanje i tumačenje dokaza“ (str. 594) i, konačno, primećuju Inman i Rudin (2001) „dovela osumnjičenog pred sud“ (str. 197).

Teorijskim stanovištem Palmiotta (2012) „da krivična i kriminalistička istraga i tajno praćenje i snimanje unutar nje, nosi sa sobom skoro mitski status i visoko poštovanje od strane organa za sprovođenje zakona i progon počinitelaca kao što su tužilaštva i kriminalističke istražne agencije i istražitelji“ (str. 87), uočili smo i odredili mesto tajnog praćenja i snimanja u njoj i njen cilj.

Na osnovu analize sadržaja postojeće pravne i kriminalističke literature, izvodimo još jedan nalaz da se tajno praćenje i snimanje kao procesni institut, prema autoru Manojloviću (2019), nalazi „u pretpolju izvršenja krivičnog dela (predkonstruktivna), u polju vršenja krivičnog dela (konstruktivna) i nakon njegovog izvršenja (rekonstruktivna)“ (str. 53). U svakom ovom segmentu tajno praćenje i snimanje ima svoj procesno-dokumentacioni značaj (Bojanić, Deljković i Lučić-Čatić, 2008, str. 308). Rezultati istraživanja ukazuju, takođe, da se mesto tajnog praćenja i snimanja u saznavno-dokaznom procesu može prepoznati i razumeti na više nivoa (Greenwood, 1975, str. 16). Prvi nivo jeste preventivni ili, veruju Grenvud (1975) i Wuds (2013), „kako se ukazuje zaštitni, odnosno pripremni za ostale procese“ (str. 16; str. 323), kao što su sprečavanje izvršenja krivičnog dela ili obezbeđenje dokaza za vođenje krivičnog

postupka (Andresen, Hodgkinson i Tarah, 2018, str. 314, 324). Jedan broj denominatora u uporednoj pravno-kriminalističkoj teoriji tajno praćenje i snimanje određuje kao važan segment u suprotstavljanju kriminalnim aktivnostima i obezbeđenje ulaznih imputa za predikciju kriminalnih aktivnosti (Blagojević i Šetka, 2013, str. 167) koji omogućuju organima otkivanja i krivičnog gonjenja, kako primećuje Fatić (1997) „da rastegnu vreme“ (str. 228) podizanjem kredibiliteta svojih kapaciteta prema manifestovanom kriminalnom događaju, odnosno da o njemu imaju izgrađen profil i sadržaje u vezi sa učesnicima, što uvećava njihovu efektivnost (Davis i Bowers, 2019, str. 23).

Istražujući činjenice o tome kada se započelo sa tajnim praćenjem i snimanjem, Shiffman i Cooke (2013) ukazuju „da su službenici organa otkrivanja bili usmereni da prikriju podatak kada takve istrage zaista počinju, i to ne samo za advokate odbrane, već ponekad i za tužioce i sudije“ (str. 4). Službenici organa otkrivanja bili su obučeni da „rekreiraju“ istražni sled kako bi se efikasno prikriilo odakle potiču obaveštajni ili operativni podaci i/ili informacije koje su bile osnova za izdavanje krivične procesne naredbe za otpočinjanje i sprovođenje tajnog praćenja i snimanja (Shiffman i Cooke, 2013, str. 5). Isti autori smatraju da ako optuženi ne znaju kako je započelo tajno praćenje i snimanje, oni ne mogu da zatraže da pregledaju potencijalne izvore oslobađajućih dokaza – informacije koje bi mogle otkriti osnov za zatvaranje predmeta pre suda, greške ili pristrasne svedoke. Sa druge strane, stručnjaci iz advokature, tužilaštva i sudstva prigovaraju da prikriivanje obaveštajnih izvora u predkonstruktivnoj obaveštajnoj opservaciji (Manojlović, 2013, str. 49), na osnovu kojih se pokreće procesni postupak tajnog praćenja i snimanja, predstavlja kršenje ustavnih prava optuženog na pravično suđenje“ (str. 6).

Za teoretičare iz oblasti prava primena tajnog praćenja i snimanja sa sobom pokreće još jedno, za hipotetički okvir istraživanja esencijalno pitanje: da li zakonici propisuju obavezu notifikacije – obaveštavanja osobe prema kojoj je primenjena mera opservacije, a nakon njene primene, kao i koji su obaveštajni izvori prema tom licu pokrenuli sprovođenje opservacije (Maguire i Duffee, 2015, str. 234)? U teorijskim pristupima se ukazuje za one čija sloboda nije na redu, pravo optuženih za krivično delo može se činiti kao usko, proceduralno pitanje (Toomey i

Kaufman, 2015, str. 843). Odbijanje da se osoba prema kojoj je primenjena mera tajnog praćenja i snimanja obavesti o meri i izvorima na kojima je mera procesno zasnovana suprotno je pravima optuženih u postupku, u suprotnosti je sa istorijskom praksom i protivi se pravu da optuženi osporavaju dokaze proistekle iz nezakonitih pretraga, pri čemu optuženi ne mogu da uđu u trag plodu bilo kojeg otrovnog drveta od/do njevogog izvora (Toomey i Kaufman, 2015, str. 853).

Istražujući tajno praćenje i snimanje, kao procesnu meru, Fredrickson i Siljander (2002) smatraju „da je tajno praćenje i snimanje neprocenjiva istražna tehnika kojom se mora sa velikom pažnjom upravljati, uzimajući u obzir potencijalne rizike koji se odnose na svu dinamiku istrage kriminala“ (str. 170). Prema ovim autorima, glavni razlozi za sprovođenje fizičkog nadzora su pribavljanje informacija ili razvoj tragova i pribavljanje dokaza o počinjenom krivičnom delu ili posmatranje zločina koji se trenutno vrši (Fredrickson i Siljander, 2002, str. 163).

Interesantni su pristupi u teoriji koji upućuju na to da uspešna kriminalistička istraga zahteva specijalizovanu veštinu i postavlja zahteve istražiteljima da koriste sve dostupne metode i tehnike (Hess, Orthmann i Lim, 2016, str. 266, 578). Primećuje se da se kriminalistička istraga odnosi na čitav proces pribavljanja informacija kako bi se otkrila istina o krivičnoj situaciji/scenariju (Jannemieke i Van Der Aa, 2011, str. 275). Razmatrajući ulogu tajnog praćenja i snimanja u dokaznom kapacitetu istrage, Fredrickson i Siljander (2002) zastupaju stanovište da je „tajno praćenje i snimanje jedna od tehnika koju istražitelj može da iskoristi za prikupljanje dokaza u procesu istrage“ (str.169). Isti autori dalje navode da „tajno praćenje i snimanje podrazumeva tri različita, ali kompatibilna načina primene; na primer, nadgledanje vozilom, pešice u pokretu i statički, od kojih je najpoznatija tehnika: fizičko posmatranje čoveka“ (str. 172).

3. Ko je ovlašćen da sprovodi tajno praćenje i snimanje? Komparativni nalazi

Iz istraživanog uzorka izvodi se zaključak da zakonici o krivičnom postupku ne propisuju jednoobrazno koji je organ ovlašćen za sprovođenje tajnog praćenja i snimanja na osnovu izdate naredbe. Ovlašćenja za sprovođenje utvrđena su na sledeći način: (a) Republika Slovenija je svojim procesnim zakonikom propisala da je policija organ koji sprovodi tajno praćenje i snimanje pod kontrolom javnog tužioca, čl. 149 i dalje 154 („Uradni list“, 8/2006, št. 14/2007, 32/07, 102/07, 23/08, 68/08, 77/09, 29/10 i dr.); (b) ovlašćenje za sprovođenje tajnog praćenja i snimanja iz čl. 252 st.1 tač. 2 do čl. 257 Republika Severna Makedonija je prenela u nadležnost pravosudne policije pod nadzorom tužioca („Služben vesnik na zakonot“, 150/2010; 198/2018); (c) Zakonikom o krivičnom postupku Republike Estonije propisano je da će se tajno praćenje i snimanje iz čl. 110, čl. 126¹–126¹⁷ sprovoditi neposredno, preko određenih policijskih jedinica, policijskih agenata, tajnih agenata ili lica regrutovanih za tajnu saradnju, uz dozvolu sudije za prethodni istražni postupak a pod nadzorom javnog tužioca (Kriminaalmenetluse seadustik, „Riigikogu RT“, I 2003, 27, 166, 2004); (d) Republika Hrvatska je članom 322 stav 1 tačka 4 Zakona o kaznenom postupku propisala da tajno praćenje i snimanje sprovodi policija pod nadzorom državnog tužioca („Narodne novine“, br.152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 126/19; (e) u Republici Srbiji je Zakonikom o krivičnom postupku propisano da tajno praćenje i snimanje iz člana 172 stav 1 izvršava policija, Bezbednosno-informativna agencija ili Vojnobebednosna agencija („Službeni glasnik RS“, br. 72/11, 101/2011, 121/2012; 32/2013; 45/2013; 55/2014 i 35/2019) (Jović et al., 2019, str. 276).

Tabela 1. Empirijski uzorak – države evropskog kontinenta (kreirali autori 2023. godine)

Zakonici o krivičnom postupku država	Ko je, prema odredbama Zakonika o krivičnom postupku, ovlašćen da sprovodi tajno praćenje i snimanje?	<u>Službe bezbednosti</u>	<u>Policija</u>
Republika Estonija		Ne	Da
Republika Slovenija		Ne	Da
Republika Hrvatska		Ne	Da
Republika Srbija		Da	Da
Republika Severna Makedonija		Ne	Da

4. Analiza i diskusija rezultata istraživanja

Na osnovu pravne i kriminalističke građe koja je istražena za potrebe ovoga rada nalazimo zajedničke elemente koji upućuju na instrumentalnu definiciju kojom je tajno praćenje i snimanje u krivičnom procesnom smislu definisano kao prikriveno osmatranje osoba, mesta, stvari, predmeta, aktivnosti, delatnosti, vozila i komunikacija između osoba i veza između osoba i predmeta (Simpson i Hipp, 2017, str. 715) u kriminalnom miljeu (okruženju) (Manojlović, 2015, str. 18), koje organi za sprovođenje zakona primenjuju za istraživanje navoda o kriminalnoj delatnosti. Kako primećuju Haberman i Ratcliffe (2012), „ova se tehnika kreće u rasponu od tajnog praćenja i snimanja fizičkog lica – osobe do upotrebe operativnih uređaja“ (str. 151, str. 166).

Jedan broj denominatora, koji je prepoznat kada se želi definisati tajno praćenje i snimanje u kriminalistici, ukazuje da ono predstavlja, prema autorima Arielu, Veisbergu i Bragi (2019), „aktivno pribavljanje informacija iz primarnog izvora – kriminalnog miljea“ (str. 485, 516).

Kada su istraživane komparativne karakteristike izvedene iz teorijskih nalaza, one ukazuju da je tajno praćenje i snimanje: operativni policijski metod rada; krivični procesni institut; sistemska krivična proce-

sna delatnost i kriminalistička metoda specifična po načinu izvođenja, istovremeno i kvantitativna i kvalitativna (Mastrofski, 1998, str. 1, 17), dok je u pravnom i kriminalističkom aspektu spoj ljudskog i tehničkog faktora; po pravilu je nenametljivo i tajno, prikriveno i neretko pokriveno; službenici koji ga sprovode rukovode se višim standardima pravnog kvaliteta u primeni normi kojima se omogućuje sprovođenje i ograničavanje; uključuje prikupljanje, unos, evidentiranje, čuvanje i analizu saznanja, podataka i informacija, generisanje izveštaja, širenje izveštaja i osiguranje poverljivosti (Manojlović, 2008); sve informacije teku u petlji povratnih informacija prema nadzornim organima i organima za sprovođenje procesnih zahvata; trenutno je ili kontinuirano, omeđeno vremenom; sa neposrednim ili temporalnim ljudskim ili tehničkim uočavanjem (Manojlović, 2008, str. 45); ima forenzički značaj u pojedinim aspektima i fazama dokazivanja; evidencija se vodi odmah sa mnogim drugim sadržajima i varijacijama od unutrašnjih i spoljnih uslova koji obeležavaju ili uslovljavaju njegovo sprovođenje (Manojlović, 2005).

Jedan od istraživača iz oblasti tajnog praćenja i snimanja – Dahl (1952), kada određuje mesto opservacije u krivičnom procesnom pravu, navodi kako „primena zakona ne bi mogla da funkcioniše da nije bilo opserviranja. Čitava njegova struktura izgrađena je na osmatranju. Primećuje se kršenje zakona. Primećuju se prekršitelji zakona“ (str. 103, 124). Iz rezultata teorijskog istraživanja izveden je esencijalni nalaz na osnovu kojeg Dahl (1952) primećuje „da je tajno praćenje i snimanje mera koja filigranski, ali jasno, odvaja procesnu razliku između zatečenog sa predmetom i uhvaćenog sa predmetom“ (str. 103, 124).

Nadalje, teorijski rezultati ukazuju da je tajno praćenje i snimanje raznoliko određeno. Između ostalog, kao: tajni nadzor, prikriveni nadzor, posebna dokazna radnja, specijalna istražna radnja (Perina, 2014, str. 507); zatim sa širim određenjima instituta, u sadržajnom smislu, kao nadgledanje lica i predmeta radi sticanja znanja o osobama i predmetima koji se klasifikuju (Loftus, Goold, 2012, str. 278) na osnovu zapisa tehničkih ili drugih sredstava; kontinuiran ili ponovljen skup metoda, izvođenje akcija pomoću tehničkih uređaja za uspostavljanje položaja ili pokreta i tehničkih uređaja za prenos i snimanje zvuka, fotografije i video-zapisa, a fokusira se na nadgledanje položaja, kretanja i aktivnosti osobe prema kojoj se sprovodi (Bowling, Reiner, Sheptycki, 2019, str. 31).

U pogledu ovlašćenja za sprovođenje tajnog praćenja i snimanja nađeno je zajedničkih, ali i različitih zakonskih rešenja. Ona se kreću od ovlašćenja da ga sprovodi policija, kao što je slučaj u Republici Hrvatskoj i Republici Sloveniji, ili sudska policija u Republici Severnoj Magedoniji, policijski agenti ili čak i angažovana lica od strane policije kao što je u Republici Estoniji. Jedina razlika koja je uočena odnosi se na rešenje u Zakoniku o krivičnom postupku Republike Srbije, kao jedinstven, izolovan pristup, gde su službe bezbednosti Bezbednosno-informativna agencija i Vojnobezbednosna agencija ovlašćene da sprovedu tajno praćenje i snimanje.

Iz istraživanja koje su sproveli Mars (1992) i Đumbert (1995) „tajna sredstva i metode kakva je tajno praćenje i snimanje, i mnoge druge koje se primenjuju s ciljem razotkrivanja i dokazivanja kriminalne delatnosti, koje su neophodni procesni i policijsko-taktički instrument za suzbijanje kriminala su ‘dinamit u demokratiji’. ‘Dinamit’ ima velike prednosti i stvara pozitivne efekte, ali se mora koristiti krajnje oprezno, i samo u granicama zakonskih normi“ (str. 11, 314).

5. Zaključno razmatranje

Rezultati istraživanja normi kojim organima se daju ovlašćenja za sprovođenje tajnog praćenja i snimanja daju osnova da se zaključni da ono nije jednoobrazno propisano u svim zemljama obuhvaćenim istraživanjem.

Sa druge strane, nalazi ukazuju da postoje izvesne opasnosti u primeni ovog instituta. Ako optuženi ne mogu da saznaju kako je započelo tajno praćenje i snimanje, oni ne mogu da zatraže da pregledaju potencijalne izvore oslobađajućih dokaza – informacije koje bi mogle otkriti razloge za zatvaranje predmeta pre suđenja, greške ili pristrasne svedoke. Nadalje, stručnjaci iz advokature, tužilaštva i sudstva ukazuju da prikriivanje obaveštajnih izvora na osnovu kojih se pokreće postupak tajnog praćenja i snimanja predstavlja kršenje ustavnih prava optuženog na pravično suđenje.

Može se zaključiti da pored saznanja da tajno praćenje i snimanje ima neprocenjiv značaj kao istražna tehnika, njime se mora s velikom pažnjom upravljati, uzimajući u obzir potencijalne rizike koji se odnose na svu dinamiku istrage kriminala.

Tajno praćenje i snimanje je, kao što se iz istraživanja može zaključiti, nezobilazan krivični procesni institut za otkrivanje krivičnih dela i njihovih učinilaca. U proaktivnom dejstvu ono ima sve elemente polise osiguranja od potencijalnog požara i elemente moćnog metoda pametne vode za preventivno sprečavanje požara kojom se mogu obeležiti i prepoznati indikatori koji ukazuju na nastanak i smer razvoja kriminalne delatnosti.

Literatura

- Andresen, A. M., Hodgkinson, & Tarah, K. (2018). Evaluating the impact of police foot patrol at the micro-geographic level. *Policing: An International Journal*, 314–324. <https://doi.org/10.1108/PIJPSM-01-2018-0012>.
- Ariel, B., Weisberg, D., & Braga, A. (2019). *Technology in policing. Police innovation: Contrasting perspectives*. Cambridge University Press, 485–516.
- Blagojević, G., & Šetka, G. (2013). Rekapitulacija i dokumentovanje dokaza pribavljenih posebnom istražnom radnjom prikrivenog istražitelja. *Pravne teme*. Novi Pazar: Univerzitet u Novom Pazaru. 162–174.
- Black, D. J. (1970). Production of crime rates. *American sociological review*, 733–748. <https://doi.org/10.2307/2093948>
- Bojanić, N., Deljković, I., & Lučić-Čatić, M. (2008). Značaj uviđaja kod dokazivanja krivičnih djela silovanja: teorija i praksa. *Kriminalističke teme*, Zagreb, 299–316.
- Bowling, B., Reiner, R., & Sheptycki, J. W. (2019). *The politics of the police*. Oxford University Press, USA.
- Čačković, D. (2010). Role of Police in Croatian Criminal Procedure. *Kriminalističke teme*, 79–97.
- Dahl, R. (1952). Importance of observation in law enforcement, *Journal of crime law and criminology*, 103–124. <https://doi.org/10.2307/1139010>
- Davis, T., & Bowers, K. (2019). Patterns in the supply and demand of urban policing at the street segment level. *Policing and Society*, 1–23.

- Fatić, A. (1997). *Kriminal i društvena kontrola u istočnoj Evropi*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Fredrickson, D., & Siljander, R. (2002). *Racial profiling: Eliminating the confusion between racial and criminal profiling and clarifying what constitutes unfair discrimination and persecution*. Charles C Thomas Publisher.
- Marx, G. (1992). *Law and Social Chang*, str. 11, navedeno prema – Jumbert, C. (1995). National and international aspects of undercover policing. *The Police Journal*, 4, str. 314.
- Gilbert, J. N. 2004. *Criminal investigation*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.
- Greenwood, P. (1975). *The criminal investigation process: Observations and analysis*. Santa Monica.
- Hess, M. K., Orthmann Hess C., & Lim Cho H. (2016). *Criminal investigation*. Cengage learning.
- Hanson, W. (2005). Mixed methods research designs in counseling psychology. *Journal of Counseling Psychology*, 224–235. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.52.2.224>
- Haberman, C., & Ratcliffe, J. (2012). The Predictive Policing Challenges of Near Repeat Armed. *Policing*, 151-166. <https://doi.org/10.1093/polic/pas012>.
- Inman, K. & Rudin, N. (2001). *Principles and practices of criminalistics*. New York: Open University Press.
- Jannemieke, O., & Van Der Aa, S. (2011). The European protection order: No time to waste or a waste of time?. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 267–2.
- Jović, V. (2011). *Prikriveni islednik*. Beograd: Sezam medico.
- Jović, V., Manojlović, D., & Milutinović, O. (2019). *Pravo bezbednosti*. Beograd: Beosing.
- Klarman, M. (2000). The racial origins of modern criminal procedure. *Michigan Law Review*, 48–97.
- Kriminaalmenetluse seadustik. *Riigikogu RT*, I 2003, 27, 166, 2004.
- Krivična postapka Republika Severna Makedonija. *Služben vesnik na zakonot*, 150/2010; 198/2018.
- Loftus, B., & Goold, B. (2012). Covert surveillance and the invisibilities of policing. *Criminology & Criminal Justice*, 12(3), 275–288. <https://doi.org/10.1177/1748895811432014>
- Manojlović, D. (2015). Kriminalni milje i kriminalna pojava – kriminološki i kriminalistički aspekti. *Megatrend Revija*. Beograd, 205-220. doi: 10.5937/MegRev1501205M

- Manojlović, D. (2005). Kriminalističko-obaveštajni rad „Prepozavanje pojava iz okruženja-prikupljanje obaveštajnih podataka“. *Bezbednost*. Beograd, 108–119.
- Manojlović, D. (2008). *Kriminalistička analitika*. Beograd: Službeni glasnik, Fakultet bezbednosti.
- Manojlović, D. (2013). Osvrt na krivičnoprocesni i kriminalistički institut posebne dokazne radnje. *Pravne teme*. Novi Pazar: Univerzitet u Novom Pazaru, 1–20.
- Manojlović, D. (2019). Kriminalistička obaveštajna sistemtična opservacija – kontinuirano skeniranje pojava u kriminalnom miljeu. *Pravne teme*, 7, (14), 46–59.
- Mastrofski, S. (1998). *Systematic Observation of publice police, apling field research methods to piloy issues*. National Institute of Justice, Washington.
- Maguire, E., & Duffee, D. (2015). *Criminal Justice Theory: Explaining the Nature and Behavior of Criminal Justice*. New York & London: Taylor & Francis, Routledge.
- Novosel, D. (2001). Posebnosti zakona o uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Zagreb, 41–82.
- Osterburg, J., & Ward, R. (2013). *Criminal investigation: A method for reconstructing the past*. Routledge.
- Palmiotto, J. M. (2012). *Criminal investigation*. CRC Press.
- Perina, A. H. (2014). Black Holes and Open Secrets: The Impact of Covert Action on International Law. *Colum. J. Transnat'l L.*, 53, 507.
- Shiffman, J., & Cooke, K. (2013, August 5). Exclusive: US directs agents to cover up program used to investigate Americans. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/us-dea-sod-idUSBRE97409R20130805>
- Simpson, R., & Hipp, J. (2017). A typological approach to studying policing. *Policing and Society*, 706-726. <https://doi.org/10.1080/10439463.2017.1394299>
- Šikman, M. (2013). The dominant characteristics of the major criminal procedure systems and their impact on the reform of the Serbian criminal procedure. *Crimen*, Pravni fakultet u Beogradu, 176–224.
- Škulić, M., & Stojanović, Z. (2017). Krivično delo silovanja u krivičnom pravu Srbije –aktuelne izmene, neka sporna pitanja i moguće buduće modifikacije. *Crimen*, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd, 393–441.
- Telep, C. (2017). *Evidence-Based Policing: Does It Reduce Violence?*. The Wiley Handbook of Violence and Aggression.

- Toomey, P., & Kaufman, B. M. (2014). The Notice Paradox: Secret Surveillance, Criminal Defendants, & the Right to Notice. *Santa Clara L. Rev.*, 54, 850–886.
- Van Heerden, T. J. (1994). *Introduction to Police Science*. Pretoria: University of South Africa.
- Woods, D. (2013). *Fundamentals of Physical Surveillance*. Springfield: Charles C. Thomas.
- Zahnow, R. (2017). Living near violence: How proximity to violence shapes perceptions of police effectiveness and confidence in police. *Journal of Environmental Psychology*, 138–144. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2017.07.007>
- Zakon o kaznenom postupku (*Narodne novine*, 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 126/19).
- Zakonik o kazenskom postupku (*Uradni list*, 8/2006, št. 14/2007, 32/07, 102/07, 23/08, 68/08, 77/09, 29/10. i drugi ...).
- Zakonik o krivičnom postupku (*Službeni glasnik RS*, 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 i 35/2019).